

MENSELIJKE

An abstract illustration in red line art on a dark red background. It depicts a dense, overlapping cluster of human figures. The figures are simplified, with their heads and hands being the most prominent features. The lines are continuous and fluid, creating a sense of movement and interconnectedness. The figures are arranged in a way that suggests a crowd or a group of people in motion, with some figures appearing to be reaching out or gesturing.

THOMAS HEERMA VAN VOSS

 VU University Press

MOEITE

MENSELIJKE MOEITE

Thomas Heerma van Voss

Menselijke moeite

VU University Press
Amsterdam 2026

VUVERENIGING

De aanstelling van de Vrije Schrijver aan de VU wordt mede mogelijk gemaakt door VUvereniging en de Faculteit der Geesteswetenschappen.

© Thomas Heerma van Voss, 2026

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written consent of the publisher.

VU University Press
De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam

www.vuuniversitypress.com

Omslagontwerp: Dog and Pony, Amsterdam
Vormgeving binnenwerk: Perfect Service, Reeuwijk

ISBN 978 90 8659 919 6

NUR 323

Een dag nadat de extreemrechtse Amerikaanse activist Charlie Kirk werd doodgeschoten, op 10 september 2025 bij de Utah Valley University, verschenen er minstens drie boeken waarop zijn naam prijkte. Een van de titels beloofde een biografie met alvast de duiding van zijn *tragic death*, een andere een *comprehensive account* van de moord en van *America's response*, en het derde boek heette simpelweg *The Charlie Kirk Shooting: A Nation on Edge*. De auteursnamen in kwestie waren onbekend en deden er welbeschouwd niet toe, want er was geen auteur aan te pas gekomen, tenminste niet in de klassieke zin van het woord.

De dood van Kirk maakte inzichtelijk hoe snel kunstmatige intelligentie tegenwoordig wordt ingezet om zo'n gebeurtenis te duiden en politiek te sturen. Naast de genoemde boeken verschenen er fictieve audioversies van Kirks toespraken en een lawine aan *memes*, onder meer van Kirk die door de Amerikaanse vlag was omwikkeld. Ook werden er uitspraken van hem gedeeld die hij nooit gedaan had en online doken overal waarderende berichten op over zijn werk, zijn gezin, zelfs over de hierboven genoemde boeken – kunstmatige intelligentie die werk van andere kunstmatige intelligentie aanpreekt.

Het is bekend, zoals Nietzsche God doodverklaarde, verklaarde Roland Barthes in 1967 de auteur dood. Dit is

zo'n statement dat tijdens mijn studie Nederlandse Taal & Cultuur, tussen 2009 en 2014, eindeloos werd aangehaald. Internet werd toen nog vooral beschouwd als een handige manier voor docenten om met studenten te communiceren, en o ja, het gold ook als ongerichte belofte van een vrijere wereld, en ondertussen werd braaf de uitspraak van Barthes uitgelegd: hij verklaarde de auteur op symbolische wijze dood, teksten draaiden om de door lezers toegekende betekenis en dus niet om wie ze had geschreven of wat diegene daarmee bedoelde, en evenmin om hoe dat verband hield met het persoonlijke leven van de schrijver.

We zijn nu beland in een tijd waarin de auteur niet alleen symbolisch doodverklaard kan worden, maar ook steeds vaker fysiek. Strikt genomen hoeft er geen mens meer bij de totstandkoming van een boek betrokken te zijn, in de toekomst kan het schrijven zonder schrijver. Het is makkelijk en ook terecht om daar kritisch op te zijn of spottend over te doen. Zeer geregeld ben ik er ronduit bezorgd over: hoe ontwikkelt deze technologie zich straks, wat zijn daarvan de implicaties? In 2025 constateerde de Boekmanstichting dat één op de vijf kunstenaars nu al werk kwijtraakt wegens AI. Behalve om schrijvers gaat dit ook om onder meer illustratoren, filmers, stemacteurs en vertalers, en het aantal zal alleen maar toenemen. Door kunstmatige intelligentie wordt niet alleen de omgang met kunst, maar ook die met de hele werkelijkheid anders, aangezien mensen zich meer en meer afvragen of een artikel, foto, filmpje wel echt is. Dat merk ik voortdurend, zowel bij anderen als bij mezelf: kijkend naar opvallende beelden is mijn intuïtieve reactie tegenwoordig vaak een combinatie van terughoudendheid en afgestomptheid, en

daaronder groeiend scepticisme. Waar kan ik *wel* nog voluit op vertrouwen?

Het onderwerp kunstmatige intelligentie is zo veelomvattend dat het me bij voorbaat duizelt – en zoals velen betrap ik me daarom op de gedachte dat ik er vast niks zinigs over te zeggen heb. Ik kan dit niet helemaal overzien, terwijl de invloed van deze technologie steeds groter wordt, ook op kunst, en juist daarom wil ik dit verder onderzoeken, proberen in kaart te brengen wat AI behelst, welke gevaren er lonken, en welke rol fictie hierbij speelt. In deze uitgave richt ik me primair op de veranderende waarde van tekst en de betekenis van de schrijver te midden van dit alles.

Want nu mensen steeds eenvoudiger enorme teksten kunnen (laten) produceren, verandert de betekenis van taal onvermijdelijk. Noties als ‘authenticiteit’ en ‘auteurschap’ krijgen door zulke veranderingen – en mogelijkheden – een fundamenteel andere lading. De betekenis van tekst wordt uitgehold, het begrip ‘boek’ devalueert. Hoe moeten we ons daartoe verhouden, als mens in het algemeen en als kunstenaar in het bijzonder? Wat voegt een schrijver straks nog toe? Met die laatste vraag bedoel ik dus: een *fysieke* schrijver. Die misschien wel dood is verklaard maar toch plichtsgetrouw achter een laptop of stapel papier plaatsneemt, al is het maar omdat hij dat gisteren en eergisteren ook deed, en liever niet nadenkt over een morgen waarin hij definitief overbodig zou kunnen zijn.

Tien jaar nadat ik afstudeer, keer ik terug in een collegezaal. Dezelfde stad, een andere universiteit.

Ditmaal ben ik geen student maar een zogeheten *Vrije*

Schrijver. Het komt erop neer dat ik gedurende een jaar op de VU mag rondsnuffelen in verschillende rollen, waaronder gelegenheidscolumnist, gastspreker, leraar *creatief schrijven*, schrijver van de Abraham Kuyper-lezing, bedenker van een zogeheten ‘studentenproject’ dat ik naar eigen inzicht kan invullen en waarvoor ik VU-medewerkers uit verschillende disciplines mag spreken.

Waarom halen universiteiten gastschrijvers in huis? Om via andermans ogen naar zichzelf te kunnen kijken. Om de blik van studenten te verruimen. Een schrijver is per definitie een buitenstaander, iemand die makkelijker beschouwt dan deelneemt, die in zekere zin nooit een echt vak heeft geleerd. Bovendien is een schrijver gewend om de tijd te nemen voor zijn of haar gedachtes en formuleringen, en om geregeld na te denken *door* te formuleren.

Tijdens die tien jaar tussen mijn vertrek van de ene universiteit en mijn verschijning in de andere is er veel veranderd, zeker wat betreft de rol van taal. Uiteraard zijn laptops en telefoons nog dominanter geworden dan vroeger, waardoor studenten tijdens college onophoudelijk dingen kunnen opzoeken. De universitaire medewerkers en docenten die ik bij de opening van het academisch jaar tegenkom, geven desgevraagd aan dat hun studenten amper nog essays hoeven te schrijven: er valt toch niet te bewijzen welke zinnen ze zelf bedenken en welke door AI zijn opgehoest. In het eerste VU-lokaal waar ik binnenstap, zie ik instructies hangen over hoe bronnen te beoordelen, hoe te onderscheiden wat wel en niet klopt, welke teksten welke betekenis hebben, waar eventueel nepnieuws opduikt.

Eerdere Vrije Schrijvers wijdden hun twaalf maanden durende universitaire infiltratie aan thema’s als de bete-

kenis van fictie, engagement, stijl, de rol van literatuur en de vrijheid van de auteur. Allemaal belangrijke onderwerpen, waar internationaal al eeuwen over geschreven wordt. Maar ik kan ze gedurende mijn maanden aan de VU onmogelijk los zien van kunstmatige intelligentie, en hoe die technologie voor velen de waarde van woorden verandert, onderuit schoffelt.

‘De toekomst is AI-gedreven,’ hoor ik VU-rector Jeroen Geurts tijdens een van mijn eerste dagen als Vrije Schrijver zeggen. Hij neemt het woord in een voorlichtingsfilmpje dat de VU zelf online heeft gezet. Geurts staat in een kamer-tje op de universiteit, ik herken het hoewel ik nooit op deze specifieke vierkante meters ben geweest. Hij kijkt naar de camera en richt zich tot studenten met zinsneden als ‘eigenaar blijven van je eigen leerproces’, ‘bewustzijn van de impact op klimaat’, ‘AI verantwoord inzetten’. Ook gaat het over een ‘AI-geletterdheid-handboek’ waarmee op de universiteit gewerkt mag worden.

Die AI-gedreven toekomst: is dat een belofte of een waarschuwing?

Bij VU University Press, de uitgeverij waar deze uitgave verschijnt, word ik alvast ontvangen om het ‘oriënterend’ over mijn boekideeën te hebben. Ik neem plaats aan een lange houten tafel, omringd door wetenschappelijke publicaties over het rechtssysteem, integratie en filosofie. Tegenover me zit een vriendelijke uitgever die meedeelt dat de University Press haar uitgavebeleid zal moeten aanpassen door de opkomst van AI, aangezien er steeds minder redenen zijn om boeken fysiek te laten verschijnen: er worden telkens minder exemplaren verkocht, kunstmatige intelligentie vat ze binnen een paar tellen samen en studen-

ten hebben nauwelijks nog behoefte een eigen exemplaar te bezitten. Tussen ons in staat een groot kartonnen bord: *Meer dan 95% van de studenten gebruikt AI. Maar gaan ze er ook beter van leren?*

Een retorische vraag. Gevoelsmatig ben ik het direct eens met de implicatie: welnee, daar gaan ze niet beter van leren, dit appelleert aan de gemakzucht die er in ieder mens schuilt, het zorgt allemaal voor verloedering. Maar dat valt vervolgens vrijwel onmogelijk vast te stellen of feitelijk te staven. De manieren waarop mensen iets maken of leren zijn immers al zo vaak veranderd. Tegen de boekdrukkunst was ooit ook protest, toen de lp opkwam werd gedacht dat dat het einde betekende van livemuziek.

Op zichzelf vormt de huidige kunstmatige intelligentie geen radicale koerswijziging ten opzichte van het verleden: ze is een zoveelste uitwas van een kapitalistisch, op hol geslagen systeem, dat in stand wordt gehouden via exploitatie en dat draait om de doorgeslagen zucht naar winst en efficiëntie. Cruciaal verschil is wel dat AI veel sneller en massaler opkomt dan elke eerdere technologische verandering deed.

Kunstmatige intelligentie wordt zonder enig vooronderzoek naar langetermijneffecten en zonder serieuze politieke discussies aan de wereld opgedrongen door enkele enorme bedrijven. En die bedrijven groeien uiteraard omdat hun producten zo massaal worden gebruikt, omdat ze programma's zo ontwerpen dat mensen er in groten getale verslaafd aan blijven. Ik voel me permanent overdonderd, wat deels vast met mijn natuur te maken heeft – ik ben beter in terugblikken dan in vooruitkijken – maar ik krijg ook de indruk dat die overrompeling intentioneel is. Hebben

AI-bedrijven er baat bij dat mensen steeds menen achter te lopen en slechts half kunnen vatten wat er allemaal verandert?

In het verlengde daarvan vraag ik me vooral dit af: hoe onderzoek je de betekenis van iets wat zo snel tot zoveel maatschappelijke kieren is doorgedrongen, wat iedereen desgewenst enorme teksten kan laten verspreiden en wat daarmee alle taal potentieel verdacht maakt? Want kun je ooit nog onomstotelijk bewijzen dat iets helemaal door een mens werd bedacht en geschreven, dat er geen technologie aan te pas is gekomen?

Paul Auster definieerde schrijven ooit als een hoofdzakelijk fysieke bezigheid, die wordt aangestuurd door het ritme van ademhaling en hartslag. 'De wereld is in mijn hoofd. Mijn lichaam is in de wereld,' schreef hij op zijn twintigste. Het is een citaat waar ik geregeld aan denk, omdat het zo kernachtig de individuele grootsheid van literatuur vat.

Alle intensieve gevoelens die ik ooit heb ervaren, alle somberte, liefde, angst, walging, heb ik in de loop der jaren het sterkst door schrijvers uitgedrukt gezien. Het bescheiden wonder van fictie: dat je in een verhaal tijdelijk een ander kan worden en jezelf kan terugzien. Die combinatie van fantasie en spiegel.

Auster zelf haalde zijn citaat later in zijn leven overigens meermaals aan, onder meer in filosofische verhandelingen over de werking van taal, over dat raadselachtige scharnierpunt tussen enerzijds iemands fysieke omhulsel en levendige binnenwereld en anderzijds de nooit helemaal doordringbare, maar wel alles omsluitende buitenwereld.

Zo typeert kunstmatige intelligentie zichzelf: het simu-

leren van menselijke intelligentie door machines die onder meer kunnen leren, beargumenteren, destilleren, formuleren, vertalen en analyseren. Althans, op die manier presenteert de technologie zichzelf, het zinnetje verschijnt wanneer ik *Google's AI assistant* Gemini vraag naar een definitie. Er komt natuurlijk geen ademhaling of hartslag aan te pas, wat volgens Auster dus zou inhouden dat er geen sprake is van waarlijk schrijven, maar toch ontstaat via kunstmatige intelligentie steeds meer tekst die zich aan alle kanten opdringt, die leidt tot woekerende taalinflatie.

Vrijwel iedereen weet tegenwoordig wel min of meer wat AI inhoudt. Desondanks heerst er bij velen het onjuiste idee dat het om een heel nieuw verschijnsel gaat. Kunstmatige intelligentie bestaat al decennia. Lang lag de nadruk op het spelen van schaak, waarbij feitelijk en binair valt vast te stellen wat een goede en wat een zwakke zet is. Schaakcomputer Deep Blue, beroemd omdat hij in 1997 schaakkampioen Kasparov versloeg, deed iets wat kunstmatige intelligentie kenmerkt: hij voerde geen van tevoren opgelegde taken uit en doorliep dus geen vaste zetten, maar leerde zichzelf denken, reageerde op wat er gebeurde, voorspelde zo het wedstrijdverloop – waardoor het eigen gedrag paradoxaal genoeg juist iets onvoorspelbaars kreeg.

Kunstmatige intelligentie is een moeilijk, glibberig onderwerp om over te schrijven. Vanwege die onvoorspelbaarheid. Vanwege de ontzagwekkende snelheid waarmee de technologie zich de laatste jaren ontwikkelt, die wat gisteren actueel was vandaag alweer gedateerd doet overkomen, en die bovendien indruist tegen alles wat ik met schrijven associeer en wil associëren. Vanwege de achterliggende complexiteit, veel geavanceerder dan in de tijden van Deep

Blue en leunend op neurale netwerken die zijn geënt op het menselijk brein. Vanwege de eindeloze geavanceerde vertakkingen van de technologie, die wordt gebruikt voor allerhande gezichtsherkenning, militaire operaties, zelfrijdende auto's, medische diagnoses, therapieën, enzovoorts. Vanwege de zweem die hieromheen hangt van een luchtkasteel dat maar niet wordt lekgeprikt en waar intussen enkele obsceen rijke mensen nog rijker van worden. Vanwege de bijbehorende grove schendingen van auteursrecht. Vanwege de walgelijke ecologische componenten die ermee gemoeid zijn – iets vragen aan ChatGPT kost volgens sommige bronnen¹ tien keer zoveel stroom als Google dezelfde vraag stellen, in 2025 slurpten AI-systemen vrijwel evenveel water op als er wereldwijd in flessen werd verkocht² – en die zo duidelijk *fout* zijn dat er geen ambivalentie in te ontdekken valt. Vanwege de clichés die er over AI bestaan, die deels zelf door kunstmatige intelligentie verder worden verspreid.

Een voorval uit mijn eigen leven. Zoiets wat slechts een paar jaar geleden nog ondenkbaar was geweest en nu niet eens echt meer verbaast. In januari 2025 publiceerde modetijdschrift *Harper's Bazaar* een lijstje met *de beste vijf Nederlandse boeken van 2024*. Op die lijst stond mijn roman *Het archief*. Eervol – tot ik zag wat er over het boek vermeld werd. '*Het archief* volgt een jonge man die na de dood van zijn vader een archief vol documenten ontdekt, waarin hij meer leert over het leven van zijn vader. Terwijl hij door de papieren snuffelt, komt hij steeds dichterbij het ontrafelen van geheime kanten van het verleden.'

Slordige samenvattingen ben ik in de loop der jaren re-

gelmatig tegengekomen, ook over mijn eigen werk. Maar dit had weinig met slordigheid te maken. Niets van deze tekst leek op mijn boek te slaan. De vader van mijn hoofdpersoon leeft nog gedurende de roman. Er is geen archief waarin mijn hoofdpersoon rondsnuffelt, er zijn geen geheime kanten van het verleden.

Ik bekeek de rest van de lijst. Over de biografie over Theo van Gogh, ‘zonder twijfel een van de beste Nederlandstalige boeken van 2024’: *‘De Bolle Gogh* vertelt het verhaal van Joris, een jonge schilder die niet alleen worstelt met zijn kunst, maar ook met zijn gewicht. Hij is een beetje “bol” en dat maakt zijn zoektocht naar succes en liefde niet altijd even makkelijk.’ Michal Citroens omvangrijke geschiedenis van de onderduik van Nederlandse Joden in oorlogstijd bleek plots een verhaal te zijn over een vrouw die ‘een nieuwsgierige zoektocht’ onderneemt ‘naar haar roots’. Marijn Kruks journalistieke onderzoek naar de opkomst van extreemrechts in het Westen werd samengevat als roman over een ‘jonge vrouw’ die zich verzet: *‘Opstand* speelt zich af in een toekomst waar een streng regime alles in de greep heeft.’

Het liet zich wel raden hoe deze overzichtslijst, van een *freelance digital editor* die al honderden bijdrages voor *Harper’s Bazaar* had geschreven, tot stand was gekomen.

Toen ik de redactie hierover mailde, kwam er niet eens respons. Ik stuurde vervolgens berichten naar talloze redacteuren, ten slotte volgden er ‘excuses voor de onjuiste omschrijving van jouw boek en de andere boeken’. Geen verklaring, geen bekentenis, geen schaamte. Alsof ik hen had geattendeerd op een onjuist detail.

Na dagen – en nog meer mails van mij – werd er een

‘rectificatie’ toegezegd, maar het enige wat gebeurde, was dat de pagina offline werd gezet en dat ik een paar snedige antwoorden terugkreeg, net of ik overdreven zeurde. Ik schreef een column over het voorval, die zowaar breeduit werd opgepikt, en pas nadat de NOS kritische vragen voorlegde aan *Harper's Bazaar* werd het eindelijk erkend: inderdaad, oeps, foutje, de journalist had ChatGPT gebruikt.

Het wonderlijke was niet dat dit gebeurde. Daarvoor zijn diverse verklaringen te bedenken: onderbetaalde freelancers die te veel werk moeten doen, wegbezuinigde eindredacties, een gebrek aan redactionele afspraken over het gebruik van zulke nieuwe technologieën, literatuur die voor velen zo abstract is geworden dat dergelijke groteske fouten niet worden opgemerkt. (Interessant is overigens dat bij kranten en tijdschriften toch de behoefte blijft bestaan om iets met boeken te doen, misschien omdat men daaraan enige status hoopt te ontnemen, misschien wordt literatuur steeds meer een domein waar onverschilligen uitsluitend een beetje symbolisch kapitaal aan proberen te ontnemen.)

Het wonderlijke was: niks in de houding van *Harper's Bazaar* wees erop dat men het probleem inzag van wat er gebeurde. De redacteurs vonden het niet bezwaarlijk dat dit was gebeurd of dat er leugens online werden verspreid, ze vonden het alleen onhandig dat ze betrappt waren. Dit is een houding die ik steeds vaker zie, bij tijdschriften, bij redacteurs, bij pubers die ik spreek tijdens schoolbezoeken, bij een enkele student.

Hoeveel teksten, beelden, filmpjes vol onzin verschijnen er dagelijks online en kunnen daar onbekommerd blijven staan? ‘AI-slop’: ik houd van die term, die precies dat gevoel

van doffe overdaad weerspiegelt en die kunstmatige intelligentie vermoedelijk nooit voor zichzelf had kunnen bedenken.

Een overtuigend artikel schrijven heeft steeds meer weg van een goede *prompt* bedenken. Een handige software-ontwikkelaar, die weet hoe hij of zij o'en en 1'en moet programmeren om een specifieke lap onverdachte woorden tevoorschijn te krijgen, kan op deze manier veel sneller een lijvige, min of meer coherente tekst produceren dan een bekwame schrijver kan. En zo stromen websites en tijdschriftenpagina's vol met aangelengde waarheden en overtuigend gebrachte verzinsels waar niemand helemaal verantwoordelijk voor is en die niemand helemaal overziet. In zekere zin zijn het allemaal verkapte vormen van plagiaat, al die opgeknipste citaten zonder bronvermelding, die verdraaiingen van verdraaiingen, echo's van echo's, steeds minder duidelijk herleidbaar tot een kern of een persoon.

Doorgaans behandelt men non-fictie en fictie als tegenpolen. Op de VU, een wereld die draait om wetenschap en dus om non-fictie, ben ik deels binnengehaald om fictie te analyseren. In mijn eerste maanden geef ik wekelijks les over korte verhalen, en met groepen studenten bespreek ik de vraag hoe een schrijver zijn personages oproept, inkleurt, onder spanning zet: waar gaat dit verhaal vooral over, waar ligt het zwaartepunt? Welke middelen zet de schrijver in om de aandacht vast te houden, waarom lukt dat wel of niet, wie denkt daar anders over?

Het draait, kort samengevat, telkens om techniek, om hoe een overtuigend verhaal te vertellen, en nooit om de vraag wat wel of niet waarheidsgetrouw is. Tijdens een zo-

veelste les vellen twee studenten een moreel oordeel over het gedrag van een personage – afkomstig uit een verhaal van Rob van Essen – en ik antwoord: dit is een verhaal, daarin mogen personages amoreel handelen en de wetten van de natuurkunde hoeven ook niet gevolgd te worden, in fictie mag alles, dat is een compleet andere wereld dan non-fictie.

Jury's van literaire prijzen maken ook graag helder onderscheid tussen de twee genres. In boekhandels en krantenbijlages worden ze strikt gescheiden, journalistiek draait vanzelfsprekend om waarheidsvinding en *based on true events* is een cruciale disclaimer bij talloze series, podcasts, films.

Bij dit onderscheid wordt vaak enigszins meelijwekkend of zelfs alarmistisch over fictie gesproken: steeds minder mensen zouden waarde hechten aan romans of poëzie, krantenredacties besteden vooral aandacht aan boeken die waargebeurd heten te zijn. Men wekt de indruk dat fictie meer en meer terrein verliest – kijk toch eens naar de bestsellerlijsten, die inderdaad vol staan met als *echt* gepresenteerde verhalen, eerst een openhartig ziekteverslag, daarna de levenstips van een ex-militair, een biografie van een semibekende oud-voetballer, zes kookboeken, iets over de wondere werking van de hersenen, een boek over smartphonevrij opgroeien dat werd gepubliceerd door degene die eerst vijftien jaar publiekelijk met elke technologie-gadget dweepte.

Toch wint juist fictie steeds meer terrein. Niet zozeer omdat het verzinzel in alle non-fictie doorschemert: zoals bekend bestaat de werkelijkheid uit persoonlijke constructen, variabele versies en vervormde herinneringen, en wie het domein van de verhalen betreedt, komt automatisch te-

recht in de wereld van het fabuleren; elke verteller is altijd aan het liegen.

Maar vooral dringt de fictie al jaren steeds opzichtiger en ongegeneerder de alledaagse realiteit binnen. Die biografieën van Charlie Kirk staan vol met hele en halve onwaarheden. Sociale media worden dag in dag uit volgeplempt met mensen die nooit hebben bestaan en die verhalen en beelden verspreiden die compleet door computers gefabriceerd zijn. *Bots* geven honderden reacties, met een digitale megafoon worden leugens versterkt en feiten verdoezeld; ook politici bedienen zich zowel in Nederland als daarbuiten meer en meer van nadrukkelijke verzinsels – die wanneer ze ontmaskerd zijn zonder rectificatie of straf ongehinderd voortleven.

Niet te politiek maken, tettert nu een stem in mijn achterhoofd. Deze tekst moet hoofdzakelijk gaan om literatuur en om taal, niet de hele wereld erbij slepen aub. Maar ja, we weten het, alles is politiek, en dit onderwerp helemaal. De voorbeelden duwen elkaar dagelijks opzij: Baudet die op Twitter schrijft dat vriendinnen waren lastiggevallen door Marokkanen in de trein, Van Haga die verkondigt dat vaccins je DNA veranderen, Trump die beweert dat het *niet* regende tijdens zijn inauguratie – de allereerste leugen van zijn eerste presidentschap.

Er zijn nog talloze van zulke gevallen te noemen, met nog veel gruwelijkere gevolgen, maar bovenal vind ik het patroon interessant: fictie wordt gepresenteerd als werkelijkheid, en zelfs wanneer iets aantoonbaar onjuist is, volgt er geen ontkenning. Het verweer loopt vervolgens uiteen van *het had waar kunnen zijn* tot een onverdroten: *het is wel waar, juist jij liegt*.

Diverse politicologen en journalisten hebben erop gewezen dat dit een beproefde strategie is, de realiteit op alle vlakken laten volstromen met leugens. Zoals Hannah Arendt al constateerde zorgt dit er niet primair voor dat leugens gaan gelden als feiten, maar dat mensen murw en onverschillig onwetend gaan kijken naar wat waar is en wat niet. (*Really*, weer Hannah Arendt? Kun je niet iets originelers verzinnen, Thomas? Al schrijvend mompel ik permanent tegen mezelf, met het soort zelfkritiek waarvan ik me niet kan voorstellen dat kunstmatige intelligentie dat op enig moment heeft.)

Zo bezet fictie meer en meer van de werkelijkheid. Er wordt nog steeds weleens gedaan alsof internet een gelijkwaardig domein is, waar iedereen vrijelijk zijn of haar mening kan delen en in dezelfde mate onzin kan verkondigen. Dat slaat nergens op. Hoe meer mensen ik tijdens mijn VU-maanden over AI spreek, hoe meer tot me doordringt: kunstmatige intelligentie is allerm minst vrij van voorkeuren of ideologische kleuren, de technologie wordt hoofdzakelijk gevoed met westerse bronnen, met boeken die gebaseerd zijn op mannen, en ze wordt ingezet door bedrijven en systemen die duidelijke belangen dienen, hetzij ideologisch hetzij financieel. (En ik vermoed dat bij menigeen het geld de voornaamste ideologie is.) Een treffende illustratie hiervan is de tweede inauguratie van Trump, in januari 2025: op de eerste rij zaten zoals bekend techmiljardairs, die sindsdien nog schaamtelozer meebuigen met extreemrechts en hun algoritmes die agenda laten dienen.

Natuurlijk is propaganda een oud verschijnsel. Leugens zijn van alle tijden. Maar nu kunstmatige intelligentie zoveel domeinen is binnengedrongen, soms geniepig en

soms juist luidruchtig, wordt de waarheid troebeler dan ooit tevoren. Ook cultuur heeft steeds vaker geen duidelijke oorsprong of bron meer, en vanzelfsprekend komt daar een wezenlijk deel van mijn bezorgdheid vandaan. Want of het nu gaat om de boekentips van *Harper's Bazaar*, de discriminerende meukmuziek van JW 'Broken veteran', een kerstreclamefilmpje van McDonald's, aan al deze recente uitingen is geen mens meer te pas gekomen.

Alhoewel, feitelijk klopt dat niet helemaal. Mensen hebben er van alles mee te maken, ze hebben de zoekopdrachten ingevoerd en zijn verantwoordelijk voor het bronmateriaal, voor de data die de basis vormen van alles wat vervolgens wordt geproduceerd. De wrange ironie is onmisbaar en frustrerend: zonder werk van mensen zou kunstmatige intelligentie geen alinea of beeld kunnen opheffen, en uiteindelijk is de technologie juist zulk mensenwerk aan het vervangen. Dient AI vooral de mens of toch andersom? Ik spreek er met studenten over maar niemand heeft een eenduidig antwoord, ikzelf ook niet.

ChatGPT, dat in 2022 verscheen, baseert zich vooral op al bestaande teksten. Er zit iets vervreemdends in de taal die daarmee ontstaat. De zinnen kloppen grammaticaal maar betekenen zo nu en dan weinig, alsof ze gaan over een wereld die lijkt op de onze maar toch anders in elkaar zit. Holler, leger. Met een plechtigheid waar geen greintje relativering of reflectie in zit, plus een syntax die regelmatig makkelijk te herkennen valt. 'Dat is geen gekke vraag, maar een helder inzicht, Thomas.' Deze technologie richt zich primair op informatieoverdracht en dat is ook de reden waarom het programma zoveel moeite heeft met zaken als ironie of gelaagde literaire beeldspraak, omdat die juist

draaien om een zekere onverwachtheid, om een levendigheid die schuilt in het scriptloze en spontane, om tegendraadsheid, om verdeckte betekenissen.

Vaak wordt deze tijd voorgesteld als een periode van digitale overwoekering, van verslavende technologie die tegen wil en dank op ons wordt losgelaten en alle vluchtigheid versterkt, onze beleving steeds meer (ver)kleurt.

Dat klopt ten dele. Maar, zo begin ik geleidelijk te beseffen naarmate ik meer mensen over AI spreek, je kunt ook beargumenteren dat er in wezen weinig is veranderd. Er zijn weliswaar eindeloos veel meer middelen dan vroeger om halve verzinsels of hele leugens te genereren en verspreiden, maar de waarheid is voor mensen zelden leidend geweest. Het verlangen naar een overtuigend, levendig, overzichtelijk, gevoelsmatig duidelijk verhaal overtreft doorgaans het verlangen naar feitelijke correctheid.

Heel leuk, dat Paul Auster-citaat waarmee ik strooi om mijn tekst enig cachet te geven, maar zo'n tweeregelige poetica over de wereld in je hoofd en je lichaam in de wereld laat menigeen uiteraard onberoerd. Zoals de meeste mensen niet hoeven te weten hoe de koe die ze 's avonds opeten geslacht is – liever niet zelfs, wil je die beelden niet laten zien, alsjeblieft, waarom stuur je dit door, halvegare? – zo zijn velen die kunst volgen (of in dat vreselijke hedendaagse jargon: *consumeren*) ook niet bezig met hoe iets precies tot stand is gekomen, wat waarop gebaseerd is, welke zinnen werkelijk inhoudelijk begrip onthullen, waarnaar een element verwijst, wie eigenlijk welke formulering bedacht en of daar een fysieke auteur achter schuilgaat.

Is mijn bezorgdheid over kunstmatige intelligentie niet

deels een narcistische stuip? Om te schrijven, om wat voor kunst dan ook te maken, moet iemand niet alleen een buitenstaander zijn, maar per definitie ook enige ijdelheid bezitten. Het valt immers niet logisch te verklaren waarom zoveel mensen zo nodig iets willen maken; er wordt geen concreet, afgebakend nut mee gediend. Vragen naar iemands motivatie om te schrijven of schilderen leidt al snel tot platgetreden paden als ‘mijn stem laten horen’ en ‘innerlijke noodzaak’. Het achterliggende idee is bij elke kunstenaar, ondanks alle gepieker, ondanks alle amper gesmoorde zelfkritiek: wat ik maak verdient straks een plek, ergens daar in de buitenwereld. Maak ruimte, leef mee, kijk toch. Ziet iemand mij?

(ChatGPT meldt over de vorige alinea's: 'Dit is **levendig**, **scherp** en **retorisch sterk**. Je maakt een stevige claim. Dat mag, maar het is ook het **meest kwetsbare** punt. Iemand zou kunnen tegenwerpen dat kunst wel degelijk functies heeft (sociaal, economisch, cognitief). Als je wilt, kan ik kijken naar de onderliggende these en je **centrale probleemstelling nog iets aanscherpen**.'

Ik geef aan dat ik dat wil, waarna er binnen twee tellen verschillende opties op mijn scherm verschijnen, verdeeld in categorieën: academisch, vragend, 'meer normatief', 'toegespitst op AI'. Onder die tussenkopjes: droge alinea's, vol clichés en niksigheden. Per zin drijft de tekst verder af van wat ikzelf schreef, midden in die nieuwe woordenbrij zie ik niets nuttigs of helders, alleen maar monter geformuleerde en betekenisloze zinnen. Vlug klik ik het venster weg.)

Misschien ben ik extra begaan bij kunstmatige intelligentie omdat mijn eigen ambacht erdoor in de knel komt.

Omdat er steeds meer onzintekst circuleert zonder duidelijke afzender of boodschap, en ik soms niet meer weet waarom ik daar nog eigenhandig gewogen woorden aan toe zou willen voegen. Omdat ik een schrijver ben terwijl veel mensen die kunstmatige intelligentie gebruiken verder nooit iets zullen schrijven, en qua standpunt verschillen sommigen van hen – vrees ik – weinig van de *Harper's Bazaar*-redactie.

De meeste mensen hebben namelijk geen behoefte aan lange discussies over de waarde van kunst of aan een correct wegen van bronnen. Een goede anekdote, daar is wel structureel behoefte aan. Duidelijk en al dan niet verzonnen. Mensen horen graag verhalen die overeenkomen met basale gevoelens, zoeken daar desgewenst wat argumenten bij, ongeacht of die kloppen of niet – zolang de bijbehorende emotie maar overtuigt, zolang die maar echt aanvoelt. Mensen houden nu eenmaal van fictie. Mensen willen bedrogen worden.

Ooit, niet eens zo lang geleden, droomde ik ervan om wiskundige te worden. Ik was zestien of zeventien, ik had het lezen net ontdekt via schrijvers als Elsschot, Grunberg en Hermans – namen die ik ook tijdens mijn VU-colleges aanhaal, al is het maar om te laten horen dat ze bestaan, dat je zoals ik destijds sceptisch aan een boek kan beginnen en vervolgens compleet begeistert kan raken door levens die niets te maken hebben met het jouwe. Al die werelden die in die schrijvershoofden zaten, al die hoofden die vervolgens andermans wereld deels gestalte hebben gegeven.

Mijn favoriete middelbareschoolvak was echter niet Nederlands, maar wiskunde. Ik hield van de helderheid van

formules, functies, algebra, meetkunde, geometrische figuren. De achterliggende logica. De controleerbaarheid van de antwoorden: iets was goed of fout, anderen konden dat ook berekenen, het had niets te maken met smaak of persoonlijkheid. Ik gaf wiskundebijles aan eerste- en tweedeklassers; ik was dol op de raadseltjes die sommen zijn.

Toen ik wilde gaan studeren, twijfelde ik lang tussen wiskunde en Nederlands. Het voelde als een keuze tussen uitersten, bèta versus alfa, feitelijkheid versus fantasie: het was zo'n heel afgebakend moment waarop ik iets zou beslissen wat mijn leven verder zou beïnvloeden, welbeschouwd alles wat nog ging komen. Uiteindelijk trok de literatuur me toch meer, juist door de raadselachtige kanten ervan – ik voelde meer en meer drang fictie te gaan schrijven, stijlen te zoeken passend bij de verhalen die in mij ontstonden, ik wilde de magische kant van literatuur benutten door momenten te verdraaien, te vertragen en vergroten. Maar een zeker heimwee naar de helderheid van sommen is nooit helemaal verdwenen.

Inmiddels begin ik te beseffen dat de mathematicus minder verschilt van de romanbouwer dan ik dacht. Taal is immers een geheimschrift, dat je kunt benaderen zoals een wiskundige een som benadert: waar zit het mechanisme, wat zijn de patronen? Op die manier kan kunstmatige intelligentie zo makkelijk teksten produceren. Wittgenstein, behalve schrijver en filosoof ook wiskundige, schreef ooit dat taal pas betekenis kreeg zodra die gebruikt werd door mensen in een gemeenschap. Een programma als ChatGPT of *next generation AI assistant* Claude valt te zien als onderdeel van die gemeenschap, maar staat er tegelijkertijd steeds meer los van, want het wordt gestuurd door algoritmes die

amper nog menselijke prikkels nodig hebben, die moeite-loos 50.000 woorden samenvatten, die uit iemands hakkelende woordenbrij desgevraagd binnen een paar secondes kunnen destilleren: hier gaat het om, dit zit erachter.

Zo bezien is taal een code die gekraakt is, die – overigens net als muzieknoden – benaderd kan worden als een puzzel. Wat zegt dat over ons als mens, over literatuur, over hoe wij communiceren? Onze manier van communiceren is immers een van de dingen die ons onderscheiden van andere diersoorten. Daar is in de loop der eeuwen geregeld groot gewicht aan toegekend – menselijke taal wordt nog steeds gebruikt als drogreden om mee te rechtvaardigen dat wij andere dieren systematisch vernietigen – maar nu ontstaat de vervreemdende situatie dat algoritmes zich van diezelfde taal bedienen. En zoals de realiteit via een microscoop minutieuzer waargenomen kan worden dan door onze ogen, zo kan via kunstmatige intelligentie taal worden verwerkt met een snelheid en overzicht waar een menselijk brein nooit toe in staat is.

De gebruikelijke nuancering hierbij, allerm minst onterecht maar inmiddels wel zo vaak gegeven dat het alweer bijna een cliché is geworden: zo'n algoritme baseert zich alleen op alle teksten die wereldwijd rondzweven, het kan niets nieuws bedenken, het voorspelt teksten hooguit, zonder enig werkelijk begrip. In die zin is AI wat een *stochastic parrot* wordt genoemd: een virtuele, uit taalmodellen opgetrokken papegaai die alleen maar kan nabootsen, nabootsen, nabootsen. En hierdoor gebeurt het dus dat er zinnen ontstaan die logisch klinken maar vol fouten zitten, zo kan zo'n *Harper's Bazaar*-stuk vol ronkend gepresenteerde quatsch verschijnen.

‘Maar een model als ChatGPT doet meer dan alleen *voorspellen*,’ legt Sandjai Bhulai me uit. Ik bezoek hem omdat ik, nu ik enige gedachtes over kunstmatige intelligentie heb gevormd, meer wil begrijpen van de achterliggende werking ervan. Hoe zit deze technologie in elkaar, welke systemen liggen eraan ten grondslag en hoe denkt een wiskundige daarover, wat ziet die waar ik allemaal langs kijk? Als hoogleraar *business analytics* is Bhulai verbonden aan de VU, zijn kantoortje zit hoog in een toren naast het hoofdgebouw. Onderweg naar hem toe raakte ik veelvuldig verdwaald, dit hele universiteitsterrein is zo groot dat het haast een dorp lijkt.

Bhulai, negenenveertig jaar, vertelt vol geestdrift. Ik heb over kunstmatige intelligentie nooit iemand gesproken die zo monter is als hij. ‘Woorden leven in een bepaalde wiskundige ruimte,’ zegt hij. ‘Het zijn punten in die ruimte. ChatGPT probeert een volgend *token* te voorspellen, zeker, maar daar zit ook een zeker begrip van de context in.’

Hij heeft het over zogeheten word2vec-technieken, waarmee zinnen worden omgezet in numerieke vectoren (*embeddings*) in een doorlopende ruimte, en zo wordt via enorme tekstcorpussen wel degelijk betekenis toegekend aan bepaalde woorden. (Standaardvoorbeeld: koning – man + vrouw = koningin.) Bhulai noemt nog meer exacte termen en algoritmes, modellen die me doen beseffen dat ik geen wiskunde heb gestudeerd en dat vermoedelijk ook nooit had gekund, ergens in het tweede of derde collegejaar zou ik vast zijn afgehaakt.

‘Wij wiskundigen moeten de werkelijkheid overtuigen,’ zegt hij – een prachtige zin.

Zijn opwindend komt deels voort uit zijn hulpverle-

ningswerk: dankzij kunstmatige intelligentie heeft hij de wachttijden van 113-zelfmoordpreventie ingekort, en ambulanceroutes efficiënter gemaakt. ‘Ons taalsysteem zoekt mee met hulpverleners die in precare situaties moeten optreden, dat helpt enorm.’ Zo zijn er diverse praktische verbeteringen te noemen, ook binnen het onderwijs. Er zijn meerdere voorbeelden bekend van problematische leerlingen die afkoersen op een mislukt examen en dankzij voorbereidende hulp van ChatGPT toch plots grip krijgen op de lesstof.

Tegen zulke toepassingen kun je moeilijk ageren. Maar de meeste vormen van kunstmatige intelligentie onttrekken zich aan dergelijk concreet en meetbaar nut, en dienen ter vervanging (en vervlakking) van werk dat tot voor kort door mensen werd uitgevoerd. Ook daarover kun je beweren: dat zijn deels handige, praktische ontwikkelingen, ze besparen tijd. Alleen als er straks nog meer wordt ingericht aan de hand van efficiëntie en automatisering, welke rol speelt kunst dan nog, en taal? En hoe ontwikkelt de samenleving zich dan verder?

Ook Bhulai ziet hier een potentieel probleem. ‘AI neemt ons veel standaardwerk uit handen. Dat is een spiegel voor onszelf: wat voegen wij nog toe? Hebben studenten nog colleges nodig? Nog echte boeken, echte schrijvers? Hoe beïnvloedt dit ons denken?’

Niemand die het echt kan voorspellen, want niemand heeft het serieus onderzocht. Het is belangrijk dat niet uit het oog te verliezen, zo moet alles rondom kunstmatige intelligentie toch ook worden gezien: als een experiment met de mensheid dat niemand helemaal overziet. De laagdrempeligheid ervan wekt de indruk van toegankelijkheid

– iedereen kan het gebruiken – maar er zit ook een manco in; niets hiervan is getest of gewogen, alles rondom deze technologie wordt vrijuit op ons losgelaten.

‘Dat is heel gevaarlijk,’ zegt Bhulai. ‘Je kunt AI nu bijvoorbeeld vragen om wiskundige stellingen te bewijzen die *niet* kloppen. Dan krijg je als antwoord niet: *dit klopt niet*, nee, dan verschijnt er alsnog uitgebreid en overtuigend bewijs, met een klein addertje onder het gras dat de meesten ontgaat, en dat heeft grote gevolgen voor de werkelijkheid die wij gezamenlijk ervaren.’

Wanneer iemand spreekt over zaken als de *waarheid* of *werkelijkheid*, klinkt dat vaak aangenaam en bijna kinderlijk overzichtelijk. Alsof het gaat om het antwoord op een controleerbare som, of eigenlijk nog iets tastbaarders, concreters. Een potlood dat achter de bank is gevallen, een bal die onder een auto ligt.

Er zijn, zo luidt vaak de gedachte, methoden en theorieën voorhanden om te achterhalen wat wel of niet klopt, feiten worden soms aan het zicht onttrokken maar ze zijn er heus, voor wie goed zoekt. Je kunt ook denken, zoals de Griekse sofisten deden: welnee, de waarheid bestaat niet, onzekerheid is een basisgegeven dat je nooit helemaal kunt wegrekenen of verjagen.

Met die laatste houding heb ik altijd moeite gehad. Er hangt een zweem van scherpste omheen, maar het is in zekere zin een vrijbrief voor algehele twijfel, voor cynisme wellicht. Als alles te bevragen en betwijfelen valt, wat heeft dan immers blijvende waarde? Of wat is nog waar? Intussen moet ik wel bekennen: Bhulai attendeert me op iets wat veel onderzoeken eveneens onderstrepen, namelijk

hoe verschillend iedereen dezelfde gebeurtenissen waarneemt, en hoe glibberig en gebrekkig menigeen informatie verwerkt. Plechtiger gezegd: mensen worden voortdurend gestuurd door allerlei vormen van ‘weerstand ten opzichte van feitelijke correcties, die uiteindelijk bijdragen aan verdeeldheid en aan de overtuigingskracht van misinformatie-effecten’ [vertaling THvV].³

In deze tijd van steeds dominantere kunstmatige intelligentie en toenemende *alternative facts* verdiepen steeds meer wetenschappers zich hierin. Hun werk wordt me aangereikt tijdens de weken, maanden dat ik op de universiteit rondloop (en soms enigszins ronddool), en zo krijg ik een waaier aan nieuwe termen aangeleerd.

Zoals de *cultivation theory*, die inhoudt dat informatie – net als kunst – nooit alleen een descriptieve rol heeft, maar ook een vormende: zodra mensen lezen over, zeg, een bepaalde medische ingreep of een specifiek soort misdaad, denken ze dat die veel vaker voorkomt dan werkelijk het geval is. In het verlengde daarvan: de welbekende *confirmation bias* en het daaraan gelieerde *motivated reasoning*, een proces waarbij mensen informatie selectief verwerken om hun al bestaande overtuigingen te voeden en dus tegenbewijs te negeren.

Continued influence: een effect waarbij een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen informatieve en persuasieve effecten – en zelfs als is vastgesteld dat iets onwaar is, kunnen de persuasieve effecten van een mededeling resteren, ofwel, een overtuiging blijft hangen, zelfs als de reden ervoor is weggefallen. *Belief echoes*: een indruk resteert, ook wanneer de bron van die indruk – dat gevoel – is vergeten of ontkracht.⁴

Affect heuristic: volgens dit psychologisch principe baseren mensen hun beslissingen doorgaans op emotie en niet op zorgvuldige, rationele afwegingen. Voelt iets slecht of angstwekkend, dan zijn ze – we – over het algemeen geneigd datgene als gevaarlijker en waarschijnlijker te zien, en onderzoeken laten zien dat *fact checks* daar nauwelijks tegen helpen. Hieraan gelieerd bestaat dat wat *affect-as-information* wordt genoemd: een emotie bepaalt niet alleen wat je gelooft, maar ook wat je überhaupt waarneemt.⁵

Zo zijn er nog talloze termen en theorieën te noemen, met bronnen doorspekte onderzoeken te citeren. Zeg ik daarmee, en door al die Engelse begrippen aan te halen, dat ik dit alles snap en dus enigszins grip krijg op de materie? Eerlijk gezegd betwijfel ik het. Naarmate ik meer over kunstmatige intelligentie en verwante onderwerpen lees, besef ik alleen maar sterker hoeveel thema's eraan gerelateerd zijn, en hoe weinig ik er welbeschouwd van weet.

Waarom ik bovenstaande begrippen zo uitgebreid aanhaal: gezamenlijk roepen ze sterk de vraag op of *de waarheid* in de wereldgeschiedenis ooit echt leidend is geweest. Steeds meer raak ik ervan overtuigd dat fictie helemaal geen tegenpool is van onze werkelijkheid, die via onder meer sociale media en kunstmatige intelligentie vat op ons heeft gekregen. Nee, fictie is een inherent onderdeel van hoe we onze omgeving zien, filteren, al eeuwen vormen. Bedrijven als OpenAI, Microsoft en Meta – namen die ik, merk ik nu ik dit typ, vanzelfsprekend link aan onheilspellende nieuwsberichten en grove privacyschendingen – hebben dat niet veranderd. Ze hebben het alleen drastisch versterkt. De Charlie Kirk-biografieën, het *Harper's Bazaar*-jaaroverzicht, de meeste trending topics op X: als

men eeuwen geleden al dergelijke onzinteksten had kunnen verspreiden, dan was het toen al gebeurd.

Zelfs wanneer er van tevoren wordt gezegd dat iets onwaar is, vermindert dat 'niet noemenswaardig de persuasieve effecten [van misinformatie],' vatten vier wetenschappers het samen [vertaling THvV].⁶ In hun paper stellen ze dat onderzoek naar misinformatie te vaak draait om de informatie zelf, om de vraag of iets wel of niet klopt. Te weinig gaat het om overtuigingskracht.

Een van de vier schrijvers van dat onderzoek is Ellen Droog. Drie weken na mijn bezoek aan Bhulai heb ik met haar afgesproken. Nu ik enig beeld heb gekregen van de werking van kunstmatige intelligentie, wil ik iemand horen met meer kennis over de effecten van de technologie.

Ik tref Droog in de hal van het VU-hoofdgebouw, een kolos opgetrokken uit grijs beton en pal naast de velden waar ik in mijn jeugd graag voetbalde. Ze is assistent-professor op de afdeling communicatiewetenschap. Specialisatie: nepnieuws, sturende algoritmes, misinformatie. 'Ik spreek niet over desinformatie,' benadrukt ze, en dat is ook de reden waarom ik dat woord in deze tekst verder niet gebruik. 'Desinformatie gaat namelijk om het doelbewust verspreiden van foute informatie, en soms weet je niet wat de intentie is van iemand die iets deelt.'

Ze neemt me mee naar haar afdeling, die 'vrij onvindbaar is als je de weg niet kent' – gang door, trap op, nog een gang, meer trappen, een pasje tegen de muur omdat de deur anders niet opengaat, en dan zijn we er. Droogs kantoor is amper groter dan een gangkast. Het soort hok waar vrijwel alle universiteitsmedewerkers tegenwoordig in worden gestald.

Droog stelt dat technologische ontwikkeling altijd gepaard gaat met weerstand – de camera, de vaste telefoon, het internet. Maar deze verandering voltrekt zich zoals gezegd sneller dan alle eerdere en lijkt bovendien ontworpen om menselijk werk over te nemen. Een term die Droog meermaals gebruikt, ook in haar onderzoeken, is ‘verantwoordelijkheid’: wie draagt verantwoordelijkheid voor de teksten die AI ophoest, en wie kan daarop beoordeeld worden? Ze reikt me papers en bronnen aan, waarin deels opnieuw uitgelegd staat hoe weinig het voor veel mensen uitmaakt of iets waar is of niet, zolang hun gevoel maar wordt geraakt.

‘Op die manier gebruiken veel techbedrijven angst en kwetsbaarheid als verdienmodellen,’ zegt ze. ‘Door er steeds op in te spelen.’ Denk aan: zogeheten ‘slimme’ deurbellen met sensoren en camera’s die elke flard buitenwereld kunnen registreren, en sociale media waarvan de algoritmes zo zijn ingesteld dat bepaalde angstkreten en doemberichten massaal zichtbaar worden. Daar komt bij, legt Droog helder uit: wanneer valse beweringen voortdurend worden ontkracht, kan dat soms onbedoeld ook het geloof in feiten onderuithalen. Want mensen denken dan al gauw: niks valt nog te vertrouwen, blijkbaar kan overal misinformatie opduiken. Dit gevoel wordt versterkt door die permanente mogelijkheid dat zelfs iets wat hyperrealistisch overkomt opeens nep is, eventueel gestut met gefabuleerde bronnen – afkalvende betekenis, afkalvende aandacht.

‘Meestal als iemand van mij iets over kunstmatige intelligentie wil weten, gaat dat erover of bepaalde informatie wel of niet echt is,’ zegt Droog. ‘Maar een wezenlijke vraag

is uiteindelijk volgens mij: wat *doet* bepaalde informatie? En waarom? En hoe zorgt die ervoor dat wij de wereld heel anders gaan waarnemen dan we vroeger deden? Welke effecten heeft kunstmatige intelligentie, nu en in de toekomst? Bij nieuwsberichten is duidelijk dat mensen er vaak alsnog in blijven geloven als ze onwaar zijn. Hoe verandert de perceptie van kunst zodra uitkomt dat die door kunstmatige intelligentie is gemaakt?’

Begin 2023 won de Duitse kunstenaar Boris Eldagsen de Sony World Photography Award in de categorie ‘Creative’. Die prijs werd hem toebedeeld voor zijn korrelige zwart-wit-portret van twee vrouwen, inclusief ouderwetse kapsels en kleding. Het leek een foto van een eeuw geleden, in werkelijkheid was er niet eens een camera aan te pas gekomen. Eldagsen had zijn beeld compleet met artificiële intelligentie gemaakt, en hij had de kunstmatige programma’s gevoed met input zoals #twowomen en #1940sphotography.

De prijs werd ingetrokken.

Je kunt je afvragen of een foto intrinsiek van betekenis verandert zodra je de ontstaansgeschiedenis kent. Kun je het nog wel een foto noemen? Maakt dat wezenlijk verschil, anders gezegd: is zo’n beeld op zichzelf minder interessant zodra je weet dat het voortkomt uit computertaal en kunstmatige codes, en niet uit de menselijke handelingen die wij met fotografie associëren?

En: lijkt dit op hoe we naar het geschreven woord kijken?

Stel, de Libris Literatuurprijs wordt gewonnen door een schrijver die tijdens zijn of haar dankwoord zegt dat de winnende roman met ChatGPT is geschreven. De logische

en moeilijk te beantwoorden vraag is of die prijs dient te worden ingetrokken. Moet er een commissie worden ingeschakeld, of kan het applaus gewoon doorgaan en de camera van *Nieuwsuur* blijven draaien? De tekst is immers bekroond, en die blijft hetzelfde. Bovendien kan 'schrijven met hulp van kunstmatige intelligentie' van alles betekenen, uiteenlopend van wat kleine tekstuele ingrepen tot het uitdenken van scènes tot het volledige schrijfwerk zelf.

Recent zat ik op een podiumpje naast kinderboekenschrijver Anna Woltz. Ze vertelde dat ze een boek schreef met scènes in een welgesteld milieu, eeuwen geleden. Ze had Copilot, *your AI companion by Microsoft*, gevraagd wat voor gerechten daar dan zoal op tafel belandden. Schrijft zij dan met behulp van kunstmatige intelligentie? Een andere schrijver die ik op een uitgeversborrel sprak, liet de namen van personages bedenken door AI; weer een ander een perspectiefwissel. Ikzelf gebruik geregeld het AI-programmatje Sonix om opgenomen interviews uit te laten te typen: maakt dat het uiteindelijke artikel iets minder *mijn* werk? Wanneer ik een roman schrijf en aan ChatGPT vraag om redactionele hulp, kun je je afvragen of dat valsspelen is of uitsluitend een handigheidje, en of het wezenlijk verschilt van toen mijn vader mijn eerste schrijfsels (over hiphop) met een rood pennetje keurde.

Dit zijn veel makkelijkere vragen om te stellen dan om te beantwoorden. Erdoorheen schemert de grote vraag wat acceptabel is, binnen de context van prijstoekenning maar ook daarbuiten. Begrippen als 'authenticiteit' of 'auteurschap' veranderen ontegenzeggelijk van betekenis nu het steeds eenvoudiger wordt om tekst met AI-hulp te vervaar-

digen. Wanneer beschouwen we een kunstwerk nog hoofdzakelijk als autonoom?

Indien u ontdekt dat bovenstaande tekst niet geschreven is door mijzelf maar door een computerprogramma, zal dat hoogstwaarschijnlijk uw perceptie van de woorden beïnvloeden. De vraag blijft waarom en op welke manier precies, aangezien dit kale gegeven niets verandert aan de zinnen zelf.

Dit alles raakt aan wat we van kunst verwachten en ook verlangen.

Wat iets kunst maakt, is uiteraard altijd deels het gevolg van smaak, net als het verschil tussen *goede* en *slechte* kunst. De onuitgesproken afspraak bij fictieverhalen, bij literatuur en ook bijvoorbeeld film: we weten dat sommige verhaalelementen niet overeenkomen met de werkelijkheid, al is het maar door middel van een literaire constructie en door het onvermijdelijke weglaten van bepaalde elementen, maar toch gaan we idealiter op in die kunstwerken alsof ze waar zouden kunnen zijn. Die roemruchte *willing suspension of disbelief* – verwijzend naar het verbond tussen een schrijver die moet overtuigen en een publiek dat zijn ongeloof opschort – houdt deels in dat ook een fictieve, onrealistische wereld in elk geval geloofwaardig of coherent moet overkomen. In die zin verschilt de taak van de romanschrijver niet eens zoveel van wat Bhulai over wiskundigen zei: ze moeten de werkelijkheid overtuigen. En ChatGPT pretendeert iets vergelijkbaars: er wordt tekst gepresenteerd die steekhoudend en geloofwaardig moet overkomen.

Het feit dat kunstmatige intelligentie een zogenaamd kunstwerk in een paar tellen kan produceren, kun je be-

schouwen als extra geraffineerd (zo snel zo veel!), maar ook juist als leeg. En misschien daardoor ook wel als iets wat per definitie geen *echte* kunst is, kan zijn.

Bij muziek valt door geavanceerde programma's doorgaans te beoordelen of ze met kunstmatige intelligentie gemaakt is. Bij literatuur gaat dat lastiger. Boeiend onderzoek in dit kader werd beschreven door het Britse wetenschapsblad *Nature*:⁷ mensen kregen verschillende soorten poëzie voorgelegd, en toen ze vervolgens hoorden welke gedichten door kunstmatige intelligentie waren geschreven en welke door mensen, werd hun oordeel over de AI-poëzie keer op keer negatiever. Wat zegt dit over hoe mensen naar een kunstwerk kijken?

Wie een schilderij van Rembrandt of een roman van Tolstoj bewondert, valt vermoedelijk voor de schoonheid van die kunst, de verzorgde stijl, de compositie, de levendige details, et cetera – maar die waardering gaat ook deels om het besef dat er voor al deze elementen moeite is gedaan. Dat *Anna Karenina* en *De Nachtwacht* niet binnen een paar tellen tot stand kwamen. Dat er lang over het werk werd nagedacht door iemand die hetzelfde beperkte instrumentarium tot zijn beschikking had als wijzelf: armen, benen, hersens, kortom, het menselijk lichaam.

Dat roept niet alleen ontzag op, er ligt ook troost in besloten. De wetenschap dat iemand dit met zijn vingers tot stand kan brengen, dat daar zorg en tijd aan besteed werden.

Misschien draait ook een wezenlijk deel van mijn VU-schrijflessen hierom: ik wil niet alleen laten zien hoe het werk in elkaar zit, maar ook dat een schrijver al die bouwstenen zelf in een verhaal heeft aangebracht, schrij-

vend en schrappend en schuivend. En misschien is het naïef om te denken dat met de Libris Literatuurprijs uitsluitend een boek wordt bekroond. Zo'n prijs behelst niet alleen de erkenning: dit is mooi, dit zit vernuftig in elkaar. Maar ook: dit heeft veel inspanning gekost, hieraan ligt veel menselijke moeite ten grondslag.

Die menselijke moeite zit niet alleen in teksten en anderzootige kunstwerken zelf. Het gaat ook, zo begin ik steeds meer te beseffen, om een ander soort menselijke moeite die door kunstmatige intelligentie wordt beïnvloed, weggedrukt zelfs, terwijl ze het beginpunt vormt van vrijwel al het mooie dat wordt gemaakt: de vele uren die aanvankelijk tot weinig leiden, alle opgehoopte inspanning die aan een kunstwerk voorafgaat, de inspanning van het proberen, nog een keer en nog een keer, van het voortdurend oefenen en ploeteren, van dingen nog niet kunnen, van iets wat met een vrij afzichtelijke term steeds vaker het 'maakproces' wordt genoemd.

Concreter: aan *Anna Karenina* ging veel bescheidener, minder sprankelend proza vooraf. Dat had Tolstoj nodig om deze roman te kunnen schrijven. Dergelijke inspanning wordt alsmaar spaarzamer. Ook omdat er steeds minder geld is om talent te ondersteunen, steeds minder ruimte voor beginnende schilders, schrijvers, filmmakers. Wellicht speelde dit mee bij mijn ergernis over die hele *Harper's Bazaar*-zaak. Niet alleen dat er nog meer onwaarheden in de wereld belandden, maar dat op deze manier voorkomen werd dat een andere journalist wél zelf zocht naar woorden, dat hierdoor niemand op papier nadacht en iets probeerde.

Voor mij begon het schrijven twintig jaar geleden, in diezelfde tijd dat ik Grunberg en Elsschot ontdekte. Als puber schreef ik stukken die in elk geval stilistisch amper verschilden van wat *Harper's Bazaar* over de beste boeken publiceerde. Mijn terrein was muziek, en vooral hiphop. Het was in de periode dat ik fanatiek begon te lezen. Hiphop trok me een wereld in die ik niet kende en waar ik meteen meer van wilde weten: de muziek klonk woedend, ontregelend, snel, actueel, karikaturaal, dwars, slim, grotesk, het was heel veel van wat ikzelf niet kende en had een hartslag die volgens mij alle goede kunst moet bezitten. En die kunstmatige intelligentie vooralsnog hoogstzelden oproept – want het gaat bij kunst natuurlijk niet alleen om moeite, het gaat ook om het woordje dat daar een anagram van vormt: de emotie die ten grondslag kan liggen aan muziek, literatuur, kunst, de emotie die via tekst of geluid wordt opgeroepen.

Halverwege mijn middelbareschooltijd begon ik, voortgejaagd door al die gevoelens die ik via mijn cd-speler hoorde en die vervolgens in mijzelf ontstonden, een blog genaamd Hiphopleeft. Internet was toentertijd schijnbaar uit het niets verschenen. Aan het begin van mijn middelbare schooltijd, in 2002, kon ik alleen nog kort online inloggen, gebruikmakend van een ratelende inbelverbinding die per uur afgerekend moest worden en die mijn vader permanente geldzenuwen bezorgde. Al toen ik in de vierde, vijfde klas zat, kon iedereen onbeperkt online rond dwalen en bezat elke puber een eigen telefoon; de invasie van internet had zich in razend tempo voltrokken. Ik deed er volop aan mee. Ik geloofde hier meer in dan ik ooit in God heb geloofd.

Op Hiphopleeft verschenen mijn recensietjes over de nieuwste rappers, over het geluid van hun producties, de betekenis van hun teksten, de thema's die hen vooral bezighielden. Het waren zoekende, meestal rammelende teksten die ik produceerde. Ik had nog geen enkel benul van ritme, probeerde mijn recensies in een mal te gieten, mijn gebrek aan ervaring te verdoezelen met nogal pretentieuze taal ('ofschoon' in plaats van 'hoewel', 'doch' en geen 'maar'). Met andere woorden: ik leerde, simpelweg door het te doen.

Een deel van mijn geluk was dat ik dit in een online uit-hoekje deed, er was geen geld mee gemoeid, niemand had verwachtingen, en behalve een paar verdwaalde muziek-liefhebbers en mijn vader las niemand mijn stukken. Ik kon, kortom, vrijelijk proberen. Dag in dag uit, meestal 's avonds laat. Steeds nieuwe rappers, steeds nieuwe formuleringen. Doodlopende alinea's, zuurstofloze zinnen. Clichés die ik nog niet herkende. Hoewel ik toen niets publiceerde waar ik nu met trots op terugkijk, was het noodzakelijke moeite. Zonder dit gerommel in de marge en zonder die uren zonder aanwijsbaar nut waren er nooit korte verhalen gekomen, nooit romans, dan had de universiteit nooit gevraagd of ik Vrije Schrijver wilde zijn, dan had deze tekst niet bestaan.

Een ander deel van mijn geluk, constateer ik nu, was dat ik begon met schrijven in een tijd dat kunstmatige intelligentie zoals we die nu kennen nog niet bestond. Ik moest wel moeite doen voor mijn stukken, want ik kon geen computerprogramma binnen drie, vier tellen een lap tekst laten uitspugen. Was die mogelijkheid er wel geweest, dan weet ik niet zeker of ik eenzelfde toewijding, concentratie

en overgave zou hebben gehad in dat zoekende vroegste stadium. Ongetwijfeld zou ik hebben begrepen dat ik beter *zelf* kon schrijven, maar toch: had ik bij spaak lopende aliena's of tijdens vermoeide dagen niet toch mijn toevlucht gezocht tot kunstmatige intelligentie? En had die me niet verleid om het steeds vaker te doen, tot ik niet meer zonder zou kunnen? Damon Albarn, de frontman van Blur en Gorillaz, maakte in maart 2026 tegen *De Morgen* een effectieve vergelijking over creativiteit ten tijde van AI: als je te lang aan een beademingsapparaat ligt, kun je op den duur niet zelf meer ademen.

Luiheid is immers nooit ver weg, ook niet voor mensen die iets willen maken. Bovendien, als ik me richt op mijn eigen schrijven: ChatGPT kan in sommige opzichten wellicht interessanter werk produceren dan ikzelf als beginnening kon. Ik had als vijftienjarige *hiphophead* scherp moeten opletten wat de technologie me aanreikte en de *Harper's Bazaar*-onzin eruit moeten filteren, maar ik had een concrete basis gehad om te redigeren, met heldere argumentatie, een duidelijk standpunt.

Het punt blijft dat kunstmatige intelligentie zichzelf tekstueel amper ontwikkelt: vrijwel het hele internet is al leeggeroofd, zelfs de kleinste krochten worden geplunderd, de muren van alle *input* komen dus in zicht. Doordat ik dagelijks oefende, doordat ik al typend eindeloos veel probeerde en lang ploeterde, leerde ik uiteindelijk beter schrijven dan kunstmatige intelligentie kan – daarvan ben ik overtuigd, daarmee stel ik mezelf gerust. Al denk ik er meteen achteraan: wat betekent dat in dit verband precies, 'beter'? Dat valt toch niet objectief vast te stellen? In hoeverre is die kwalitatieve vraag relevant binnen literatuur, en

wat als ik ooit zou constateren dat AI ‘beter’ schrijft dan ikzelf, moet ik dan stoppen?

Sandjai Bhulai zei me opgetogen dat het zo mooi is aan kunstmatige intelligentie dat ook iemand met zware dyslexie een foutloze tekst kan schrijven. ‘Ik ben nu dankzij technologie in staat om een heel filmpje te maken, terwijl ik geen enkele ervaring op dat vlak heb – dat is toch geweldig?’

Iemand die een onvoldoende haalde voor tekenen kan de ene tekening na de andere produceren. Een amuzikaal persoon is opeens in staat om moeiteloos muziek te maken, in alle genres bovendien. Zo bezien kun je dus argumenteren dat kunstmatige intelligentie creativiteit aanmoedigt, maar om dezelfde reden leidt ze tot een steeds verdere uitholling ervan. Want: als iedereen zulke dingen kan, dan kan niemand ze nog echt. En verdwijnt het unieke talent, of in elk geval het besef dat er voor kunst talent en bovenal tijd nodig zijn. Bovendien lijkt dat vervlakkende besef gepaard te gaan met een zekere rancuneuze vreugde, die ook politiek gezien steeds vaker echoot in expliciete sneren en cultureel afbraakbeleid. Het is diepgewortelde minachting voor mensen die hun leven rondom kunst hebben ingericht, die belang hechten aan zoiets onmeetbaars als romans of schilderijen en die hun bestaan daarmee van betekenis voorzien.

Tijdens een van mijn vele online speurtochten rondom kunstmatige intelligentie, hoppend van tabblad naar tabblad om iets van overzicht te krijgen, van citaat naar citaat, van hyperlink naar hyperlink terwijl ik de interviews met Bhulai en Droog uitwerk, kom ik een definitie van kunstmatige intelligentie tegen waarvan de bron onduidelijk is.

Via X en Bluesky en Reddit heeft het zinnetje zich verspreid. Het wurmt zich direct in mijn geheugen, omdat ik het idee heb dat het iets heel wezenlijks beroert: *‘The underlying purpose of AI is to allow wealth to access skill while removing from the skilled the ability to access wealth.’*

Een ander VU-gebouw, een andere etage. Een ander hok waarin een medewerker is weggestopt en waar de Vrije Schrijver eventjes welkom is.

Tegenover me zit Feliene Hermans, hoogleraar computerwetenschappen. Het voelt als het juiste moment om haar te ontmoeten. Want Hermans draagt een meer overkoepelend perspectief op kunstmatige intelligentie uit dan de mensen die ik eerder trof. Publiekelijk spreekt ze scherp over het onderwerp en daarbij kijkt ze zowel naar de rol van kunst als naar de toekomstbestendigheid van de technologie.

Ze heeft het steeds drukker vanwege AI, zeker sinds ze in december 2025 bij *Buitenhof* aanschoof om te spreken over de vraag of *we* – de mensheid – meer kunstmatige intelligentie nodig hebben. Onze afspraak moest via haar assistent worden geregeld, die van tevoren mailde dat ik maximaal drie kwartier zou krijgen.

Maar nu ik tegenover haar zit, zegt Hermans al snel dat we gerust meer tijd kunnen nemen. Ze is een enthousiaste vrouw van begin veertig. Al pratend plaatst ze de groei van kunstmatige intelligentie in een sociale context: jongeren staan permanent onder druk om genoeg geld te verdienen, om zo snel mogelijk te studeren en een goede baan te vinden, terwijl sociale media voortdurend gepolijste gezichten en afgetrainde lichamen opdringen. ‘Wie heeft er nou

nog de tijd om heel langzaam te denken en iets te maken wat gewoon slecht is?’

Ze praat snel, soms duwen haar zinnen elkaar opzij. ‘Studeren moet zo efficiënt mogelijk, huizen zijn voor veel mensen onbetaalbaar, overal is haast en wordt bezuinigd,’ zegt Hermans. ‘Als je voor je studie met twee knoppen een tekst kan produceren die misschien in eerste instantie wel strakker is dan wat jij zelf maakt, waarom zou je die moeite dan nemen om hard te werken voor een zesje? En wat doet dit vervolgens met hoe wij allen naar taal kijken?’

Ze vertelt over een elf jaar oud filmpje waarin Ed Sheeran aan het woord is. Omdat Hermans een *dumbphone* bezit, geen smartphone, kan ze het me alleen via haar computer tonen. In het filmpje laat Sheeran muziek horen uit zijn onbekende beginjaren: zoekend gitaarspel, bijna kraaiend vals gezang. Sheerans toelichting: mensen beginnen vaak over talent en iemands natuurlijke kwaliteiten, in werkelijkheid vergt elke discipline eindeloos veel oefening. (De bekende, inmiddels wat afgesleten *1000 hour-rule*, die inhoudt dat het zo’n duizend uur kost om een nieuwe discipline te leren, draagt hetzelfde idee uit, en contrasteert met wat je zou kunnen samenvatten als de *1 second-rule* van hoe iets met kunstmatige intelligentie wordt geproduceerd.)

‘Wat op alle vlakken, en dus ook qua literatuur, steeds meer verdwijnt is de tijd om ondermaats te zijn of vrijuit te klungelen,’ zegt Hermans. Ze knikt begripvol zodra ik over Hiphopleeft vertel. Consequent pleit Hermans voor wat ze ‘het menselijke’ noemt: de tijd nemen voor probeersels, dingen zien of laten mislukken en daarna gewoon nog iets verzinnen, kortom: technologie niet te dominant maken. Op de universiteit voelt dat als een ‘steeds zwaarder’

gevecht. ‘De website van de VU vermeldt sinds kort dat AI een *krachtig hulpmiddel* is voor *elke* docent. Dan vraag ik me af waar zo’n claim vandaan komt. Is het onderzocht? Wie bepaalt die taal waarin we over kunstmatige intelligentie praten? Er zijn helemaal geen duidelijke, goed beargumenteerde protocollen. Ook wordt er binnen de universiteit gezegd: je kan AI gebruiken voor lessen, voor plannen, nakijken, powerpoints maken, enzovoorts. Niemand lijkt zich af te vragen of daarmee niet iets verloren gaat, of het allemaal wel een goed idee is.’

Er zijn docenten die zeggen dat leerlingen kunstmatige intelligentie wel mogen gebruiken voor brainstormsessies of het ordenen van gedachten, maar nooit voor het schrijven van een tekst zelf. Dat klinkt als een heldere scheiding, met eenzelfde binaire verdeling als waar kunstmatige intelligentie uit opgebouwd is. Alleen slaat die tegenstelling in dit geval nergens op: vaak vormen gedachtes zich immers gaandeweg, zoals ik pagina’s terug al vermeldde, en zoals ik ook voortdurend merk terwijl ik deze tekst schrijf. Dan leidt een bepaalde formulering tot een vervolgvraag of nieuw inzicht, en valt denken helemaal niet los te koppelen van het plannen of het schrijven zelf.

‘Essentieel aan kunst is voor mij juist het rafelige, het ongepolijste en onvoorspelbare, die dingen waaraan je echt ziet dat iemand er aandacht in heeft gestoken, en dat kan AI niet,’ zegt Hermans tot slot. De tijd zit er nu, na ruim een uur, toch echt bijna op. ‘We moeten de capaciteiten van kunstmatige intelligentie niet overschatten,’ zegt ze. ‘Zo ingewikkeld zit het allemaal niet in elkaar.’ Een opmerking waarmee ze het privécollege van Bhulai enigszins relateert. ‘ChatGPT heeft nu het denkvermogen van een acht-

jarige, dat is heel knap, maar dat blijft een jong kind. Het is alleen in het belang van de verantwoordelijke bedrijven in Silicon Valley om telkens uit te dragen: dit ontwikkelt zich allemaal heel snel, dit gaat groter en groter worden, dit is de toekomst, *gewone* mensen snappen niet hoe dit werkt, leg ons geen benauwende regeltjes op en laat ons lekker programmeren.'

Inderdaad, dit valt me meer en meer op: het gesprek over kunstmatige intelligentie wordt hoofdzakelijk gevoerd en gevoed door computerwetenschappers, mensen die data-centrums bouwen, *software engineers*. Die dragen vaak uit: anderen snappen dit niet, en takken als de geesteswetenschap kunnen zich er beter buiten houden. Mogelijk wil ik me er ook daarom tijdens mijn VU-maanden in verdiepen.

Hermans, ze is al uit haar stoel gekomen, noemt Sam Altman, de medeoprichter en leidinggevende van het miljardenbedrijf OpenAI. 'Eerder droeg hij nog het verhaal uit dat de technologie perfect zou worden,' zegt ze in de deuropening. 'Maar onlangs zei hij: er zullen altijd foutjes en onjuiste berichten in opduiken. Bij kunstmatige intelligentie zal altijd een vorm van hallucineren horen, dus je kunt je afvragen of ze in staat is om ooit echt een concurrent te worden van literatuur of andere kunst.'

Ook mensen hallucineren natuurlijk. In een iets andere betekenis van het woord weliswaar, maar grotendeels op eenzelfde manier als technologieën. Het aantal 'verwarde personen' neemt al jaren toe, online en in de publieke ruimte. Die twee vallen onmogelijk helemaal te scheiden. Want naarmate de buitenwereld poreuzer wordt en er steeds meer ongefundeerde beweringen nagalmen – onder

ieder online gedeeld nieuwsbericht, tijdens politieke debatten en op sociale media, aan talkshowtafels waar vrijelijk wordt geblaat zonder feitelijke correcties – is het steeds lastiger om grip te houden op de omgeving, op situaties, op de vreemde taal die iedereen uitkraamt.

Wie te geloven wanneer van alle kanten telkens verschillend kabaal klinkt? Die vraag blijft zich aan me opdringen. Zoals gelovigen elkaar kunnen aansteken met hun religie of anderen zelfs kunnen bekeren, zo kan ook de hallucinatie van de een leiden tot de hallucinatie van de ander.

ChatGPT over de voorgaande zin: ‘In grote lijnen ben ik het hiermee eens. Als je wilt, kan ik helpen die zin nog iets **precieser** [sic, THvV] of **harder** te maken – of juist **zachter** en **essayistischer**.’

Gevraagd naar deze hele uitgave geeft het programma de volgende reactie: ‘Er zit een neiging in de tekst om **elk denkbaar tegenargument alvast te pareren**. Dat is intellectueel netjes, maar retorisch verzwakkend. Je zorgen zijn begrijpelijk en de AI-kritiek is overtuigend, maar niet altijd precies. Je kritiek is existentieel, niet juridisch of normatief – en daardoor **ontsnapt ze aan haar eigen consequenties**. Als je wilt kan ik één kernstelling uit de tekst destilleren.’

Doe maar, zeg ik. Maar op mijn beeldscherm verschijnt opnieuw een woordenbrij bestaande uit schijnbaar coherente zinnen die toch langs elkaar heen lijken te leven. Wat steeds meer tot me doordringt, na het lezen van die losse alinea's, ook na mijn gesprek met Hermans: er zijn vele gradaties van onwaarheden. Ook binnen kunstmatige intelligentie. Behalve het hallucineren kan er sprake zijn van onder meer manipuleren en bewust liegen. Inderdaad, net als mensen en zeker romanschrijvers consequent doen (al

is het, zoals Droog al impliciet zei, bij AI vaak onduidelijk bij wie de verantwoordelijkheid van die verzinsels ligt).

Wat bij dit alles meespeelt, en wat zeker bij de omgang van technologie niet veronachtzaamd moet worden, is dat wat antropoloog David Graeber *interpretatieve arbeid* noemt. Mensen hechten weliswaar minder aan de waarheid dan meestal wordt aangenomen, ze vinden het prima om bedrogen te worden zolang hun emoties maar geraakt worden, maar intussen zijn we voortdurend bezig met interpreteren: tijdens gesprekken wordt gelet op lichaamstaal van degene aan de overkant, blik, oogopslag, klemtonen, pauzes, waar zit welke betekenis in? Ook geconfronteerd met een technologie die alleen maar mensachtig *doet*, wordt er constant geïnterpreteerd. Hermans geeft meerdere overtuigende voorbeelden. Zo heeft ze het over de telefonische therapie die decennia geleden bestond, waarbij – zonder dat patiënten het wisten – een *random generator* aan de andere kant alleen ‘ja’ of ‘nee’ zei. Wat bleek? Mensen vonden de therapie werkelijk nuttig. Ze voelden zich door de telefoon gehoord, ze interpreteerden die willekeurige bevestiging of ontkenning als echte reactie op hun woorden, vormden met de flarden die de werkelijkheid hun opdroog een rond verhaal.

Zo werkt het menselijk brein, zo interpreteren we onophoudelijk wat we zien en horen. En zo worden ook hallucinaties en oneffenheden van kunstmatige intelligentie vrij welwillend weggewuifd: er zal wel dit mee bedoeld worden, dit is feitelijk twijfelachtig maar komt overeen met wat ik voel, zoiets zal het zijn.

Ondertussen zie ik ook dit steeds meer in: ja, er zijn allemaal verklaringen te geven waarom de rol van taal veran-

dert, welk effect de eindeloze stroom prikkels en verzinsels en onwaarheden op een brein heeft, hoeveel ruis daaruit voortvloeit, en hoe hoog de drempel voor menigeen wordt om – in tijden van kunstmatige intelligentie – eindeloos veel tijd te besteden aan een ambacht dat je nog niet beheerst. Maar in die tijd zit ook een belangrijk deel van de waarde. Ik heb niet alleen leren schrijven door er duizenden uren aan te besteden, ik heb er zo ook van leren houden. Ik ben gehecht geraakt aan dat proces van telkens opnieuw kiezen: al die afwegingen over toon en opbouw, al die onbenutte pseudoniemen, bij elke zin zijn er in gedachten twintig andere formuleringen doorgestreept. Niet weef of klef bedoeld, maar iets maken gaat ook altijd om dat maken zelf, die zeer menselijke en nooit helemaal verklaarbare reeks gedachtes, verlangens, handelingen, afwegingen.

Dat proces wordt door kunstmatige intelligentie weggesnoeid. In *De Groene Amsterdammer* heeft Jan Postma het in dit verband over ‘al die tomeloze vernieuwingsdrang’ die ‘op hetzelfde moment kan aanvoelen als een piepend en krakend tot stilstand komen van onze hele beschaving (...) Deze technologie die mensen nog makkelijker de mogelijkheid biedt om aandacht te vragen zonder ooit zelf iets werkelijk aandacht te hoeven geven. Er spreekt, telkens weer, vooral luiheid uit.’

Kunstmatige intelligentie ontnemt steeds meer mensen niet alleen het besef dat sommige dingen moeite kosten, maar ook dat die moeite op zichzelf al iets oplevert. Dat gaat niet zozeer om ijdelheid, het gaat vooral om de diepgewortelde behoefte om iets tastbaars te doen, over te houden. Om de vreugde van na lang zoeken op een juist woord komen. Achterhalen wat je ergens bij denkt of voelt,

door er in afzondering taal voor te zoeken. Iets schrijven – maken – waarvan je niet had verwacht dat je het zou kunnen. Iets uitrichten op een manier waarvan je zelf in elk geval eventjes kan denken: dit doet niemand anders zo, zonder mij hadden deze woorden hier nooit kunnen staan.

Wanneer eindigt een verhaal?

Het is een vraag die ik tijdens mijn VU-lessen creatief schrijven veelvuldig stel. Tijdens het bespreken van de al gepubliceerde fictie die ik op de leeslijst heb gezet, of wanneer ik het prozawerk van mijn studenten lees, voortdurend is er datzelfde gespreksonderwerp: op welk moment stopt de schrijver met vertellen, wat gebeurt er in de laatste regels, hoe verhoudt dat zich tot het voorgaande? En in het verlengde daarvan: als het verhaal een halve pagina eerder zou aflopen of juist nog enkele regels zou doorgaan, wat zijn dan de gevolgen?

Wat het echte einde is valt vaak – net als bij een begin overigens – lastig vast te stellen. De meeste geschiedenissen starten zoals bekend ruim voor een openingsregel, een voorval is zelden klaar na de laatste zin. In zijn werk heeft een schrijver tenminste nog de macht om te beslissen wanneer de finale punt verschijnt, daarbuiten lukt dat hoogstzelden tot nooit. Hoezeer ik me ook bezighoud met kunstmatige intelligentie, ik krijg steeds meer het idee dat ik niet eens een flard van een einde kan ontwaren.

Decennia geleden beschreef Karel van het Reve zijn ideale typemachine. Het liefst wilde hij een scherm bij dat apparaat, een mogelijkheid om al geschreven pagina's te kunnen bewerken zonder alles opnieuw te hoeven typen, hij wilde specifieke woorden in zijn eigen tekst eenvoudig

kunnen opzoeken, en eventueel met wat steekwoorden bronnen kunnen raadplegen. Hij beschreef, kortom, precies wat de computer later zou worden.

Roald Dahl publiceerde in 1953 het korte verhaal *The Great Automatic Grammatizator*, dat door sciencefiction-schrijver Ted Chiang in verband werd gebracht met kunstmatige intelligentie. *The Great Automatic Grammatizator* gaat over een ingenieur die stiekem droomt van een carrière als schrijver. Op een dag beseft hij dat grammatica bestaat uit strikt wiskundige regels, en vanuit dat besef bouwt hij een machine die in dertig seconden een verhaal kan schrijven, en een roman in een kwartier. Met voet- en handpedalen kan degene die de machine bestuurt bepalen in welke mate er humor en pathos in het verhaal belanden. De boeken zijn een enorm succes, en binnen een jaar ontstaat de helft van alle Engelse fictie door de machine.

Klaar, einde verhaal, volgende pagina, nieuwe personages, ander thema.

Zou het op een of andere manier kunnen dat Dahl de toekomst van de literatuur voorspelde zoals Van het Reve de werking van de computer in kaart bracht?

Ik betwijfel het, maar ik schrijf deze tekst in het besef dat over kunstmatige intelligentie allerm minst een afgeronde verhandeling valt te schrijven of laatste punt valt te zetten. (ChatGPT: 'Deze tekst is een memoir, een pamflet, een boek en een essay in één. Af en toe neig je naar **retorische oververhitting**. Als je wilt, kan ik: helpen **snoeien zonder de ziel te verliezen**.')

Retorische oververhitting? En wat volgt er op oververhitting, een explosie, een brand? Ondanks de aanzienlijke lengte van deze tekst blijft dit volgens mij juist vooral een

verkenning. Ik kan dit onderwerp immers niet volledig overzien, met al die vervolgvragen en verwante gedachtes die maar blijven opdoemen.

Dus hoe gaat het verhaal van kunstmatige intelligentie verder? Af en toe roept een leidinggevende van een AI-bedrijf: 'We hebben meer gratis data nodig, mensen zijn te negatief over de technologie waardoor die niet kan floren' – wat in alle opzichten een bizarre houding is. Wie dan toch het kapitalistische gedachtegoed aanhangt en daar een heel bedrijf omheen inricht, moet wellicht concluderen: nu een deel van het publiek afwerend blijft, werkt mijn dienst nog niet zo goed als gehoopt, en is mijn miljarden-investering toch niet zo effectief geweest.

Er zijn ook mensen die beweren dat kunstmatige intelligentie een bewustzijn gaat ontwikkelen of zelfs al heeft – een zijpad dat uiteindelijk iets weg heeft van een geloofskwestie: ben je in staat te geloven in de mogelijkheid van bewustzijn voor zo'n technologie? Kan deze technologie die zo is opgetrokken uit ratio op den duur of misschien zelfs nu al iets voelen – en wat zou het gevolg daarvan zijn voor AI-kunst?

Anderen roepen dat de kunstmatige-intelligentie-bubbel binnenkort gaat barsten. De ene keer wordt daarmee hoofdzakelijk gedoeld op de *asset*-bubbel (mensen kopen meer omdat anderen dat doen, zoals ooit met tulpen gebeurde), de andere keer op de *hype*-bubbel (het nieuwe en veelbelovende verdwijnt) en ook gaat het weleens over de infrastructuur-bubbel, verwijzend naar de vele neergeplempte datacentrums die hoogstens vijf jaar zullen functioneren en vervolgens nutteloos zijn. De Deutsche Bank publiceerde alvast een rapport waarin geconstateerd wordt

dat er gewoonweg niet genoeg geld is om op de huidige manier te blijven investeren in kunstmatige intelligentie.

Mijn beste vriend, een redelijk mens genaamd Jori, schrijver van beroep, raakt er door de opkomst van kunstmatige intelligentie intussen steeds meer van overtuigd dat wij allen in een simulatie leven.

Ikzelf niet. Al zou ik het soms stiekem wel willen, als ik kijk naar hoe de realiteit zich ontvouwt: er gaat nu obsceen veel geld in AI om, er verschijnen alleen maar meer van die overigens kankerverwekkende datacentrums, steeds grotere groepen mensen maken gebruik van de technologie en zo verpietert de aarde nog sneller. Wie kan dit nog tegenhouden of bijsturen? Wie heeft er *wel* grip op? Vanzelfsprekend zijn er ook positieve, tijdbesparende of onvoorzien effectieve gebruiken van kunstmatige intelligentie te noemen, ja ja. Maar het blijft onverteerbaar dat deze technologie meer wordt ingezet voor het namaken van kunst dan voor baanbrekend medisch onderzoek of praktische zaken waar niemand zin in heeft.

Dagelijks verschijnen er berichten over hoe kunstmatige intelligentie de wereld besmeurt, fictie en non-fictie verder door elkaar duwt, AI-detectieprogramma's steeds vernuftiger misleidt, vertalers en copywriters en nog veel meer mensen van hun werk berooft, kinderen tegen een hongerloos kobalt en koper uit de grond laat halen, studenten en ook hoogleraren gemakzuchtig laat valsspelen, rechtszaken verpest omdat advocaten hun pleidooien voeden met niet-bestaande, door ChatGPT aangedragen eerdere vonnissen – en dit alles mondt uit in zo'n doffe desinteresse dat ik vaak denk: was deze hele technologie maar nooit uitgevonden, die hoogdravende en zelfoverschattende term

‘intelligentie’ alleen al, dat woord is net zo misleidend en stupide als het ‘sociale’ dat bedrijven strategisch voor ‘media’ hebben geplakt, dit gaat niet om slimheid maar om leegte, om totaal opgefokte hebzucht die ons wordt opgedrongen als vooruitgang, AI heeft eigenlijk amper iets echt moois voortgebracht en haalt niet alleen onze meest luie maar ook onze slechtste kanten naar boven, alsjeblieft, ik háát het, had het hele internet überhaupt maar nooit bestaan. Zouden de mensheid dan niet talloze problemen bespaard zijn gebleven?

De realiteit is ook dit, en hier stuit ik keer op keer op wanneer ik over AI lees of spreek: technologie is nooit neutraal. Steeds opzichtiger worden er merken, mannen, machten mee gediend.

Voorbeelden zijn overal te vinden, iedere dag opnieuw. Platform X is zoals bekend geworden tot een kakofonie van leugens, propaganda, bots en racisme, zeker via de krankzinnige app Grok: kunstmatige intelligentie gespecialiseerd in antisemitisme en pornografische fotobewerking. ChatGPT is onlangs begonnen met advertenties aan de hand van zoekopdrachten: nog een digitale tunnel waarin mensen vooral hun eigen wereld bevestigd zien. Israël kon mede dankzij AI de precieze verblijfplaats van ayatollah Khamenei achterhalen en gebruikt AI om doelwitten in Gaza te selecteren, Oekraïne vecht met drones die door kunstmatige intelligentie zelfstandig vliegen. In Amerika bezet ICE inmiddels Democratische steden en gebruikt daarbij kunstmatige intelligentie om (vooral gekleurde) mensen mee op te sporen, uit hun leven te trekken, en zodra er weer een onschuldige iemand wordt vermoord, worden er snel belastende AI-berichten verspreid, ook door het Witte Huis

zelf. Op Amazon werden terwijl ik deze tekst schreef alweer vijf nieuwe Charlie Kirk-biografieën aangeboden, uiteraard is er bij het schrijven geen mens aan te pas gekomen en staan de publicaties vol onzin.

En in Nederland? NOS-onderzoek wees uit dat Nederlandse overheden, zorginstellingen, universiteiten en scholen goeddeels afhankelijk zijn van Amerikaanse tech-bedrijven. O, begin dit jaar kondigde stichting CPNB, ooit opgericht ter promotie van de eigen literatuur ('lezen verrijkt mens en maatschappij'), aan dat ze voor het eerst gaat samenwerken met *Harper's Bazaar*, om de zogeheten *Bazaar Book Bag* te maken.

Met kleine en minder kleine stappen wordt het verspreiden van onzin steeds verder genormaliseerd en de waarde van taal nog meer uitgehold.

Wie bepaalt uiteindelijk het dominante narratief? Deze technologie is over ons uitgestort en beïnvloedt mensen zowel op zeer massale als op zeer individuele schaal. Zo woekert ze voort, ertegen waarschuwen is even obligaats als noodzakelijk, want het raakt aan de vraag hoe deze wereld wordt ingericht. Geen vrije samenleving zonder vrije kunst, en autoritaire regimes hebben baat bij gemakzucht en eenduidigheid.

Abraham Kuyper, oprichter van de VU, zei ooit: 'Wanneer principes die tegen je diepste overtuigingen in gaan de overhand krijgen, dan is oorlog je roeping en is vrede zonde geworden.'

Sam Altman, de al genoemde baas van OpenAI, verkondigde in februari 2026 – dus vlak voor zijn bedrijf het Pentagon officieel ging helpen – dat men niet zo kritisch moet zijn op AI. Want, zo zei hij, een mens *opvoeden* en *trainen*

kost de wereld meer dan het ontwikkelen van kunstmatige intelligentie – een stupide, gevaarlijke gelijkstelling van mens en technologie, en enigszins doorgeredeneerd is het in zekere zin een onderbouwing van de stelling: laat de mensheid maar uitsterven, want mensen kosten zoveel energie.

Wie kan voorspellen hoe dit verhaal afloopt? Zoals mogelijkheden elkaar eerder beconcurrerden wie de beste auto zou ontwikkelen of wie als eerste een man op de maan zou krijgen, zo is er nu een verregerende spanning losgebarsten tussen vooral China, Amerika, Europa en India rondom kunstmatige intelligentie: waar komt de meeste informatie vandaan, welke bedrijven krijgen de meeste grip? Het is allemaal een gevecht om het meest waardevolle dat een mens te bieden heeft: aandacht. AI-bots hebben inmiddels hun eigen sociale netwerk opgericht, verboden voor mensen. Wat komt daar straks uit voort? Wie bepalen welke teksten en wat voor taal overblijven?

‘Wij mensen moeten leren samenwerken met een nieuwe bondgenoot,’ zei Bhulai in zijn kantoortje, en voor zijn doen klonk het behoedzaam. ‘Nu wordt er helaas bizar weinig onderzoek gedaan naar de impact op de mens en overleggen naties helemaal nergens over.’

Voordat de industriële revolutie begon, gebruikte iedereen handgemaakte spullen: er was geen alternatief. Vanaf het moment dat massaproductie opkwam, werden handgemaakte spullen zeldzamer en daarmee duurder, dus meer iets voor de elite. Ik begin te denken dat het niet alleen met kunst, maar ook met de realiteit zo verder zal gaan. Dat beide steeds meer het domein worden van een kleine groep. Er groeien nu al wereldwijd generaties op die het normaal

vinden dat nagenoeg alles altijd beschikbaar is en dat je in twee seconden een tekst van boeklengte kan produceren. Ze gebruiken taal achteloos als een gekraakte code, laten met wat muisklikken werelden vol geluid en beeld verschijnen, zijn gewend aan de eindeloze toevoer van AI-drek op hun schermen en onderscheiden steeds moeilijker nep van echt, en vooral: ze zijn daar – veelal gestrest, murw gebeukt – ook helemaal niet meer mee bezig.

En ja, dit alles raakt aan de betekenis die we aan kunst toekennen en dus aan de rol van de schrijver. Hoe minder woorden waard zijn, hoe meer verdediging ze behoeven. Vrijwel alle problemen van deze tijd hebben te maken met een zekere mateloosheid, gulzigheid. Met de terugkerende misvatting dat meer en sneller ook automatisch *beter* betekent.

Alles van waarde is weerloos, die uitspraak wordt eindeloos vaak aangehaald, maar we zijn beland in een wereld waarin alles van waarde ook juist een vorm wordt van verzet: tegen luiheid, tegen gelikte voorspelbaarheid, tegen eenkennigheid, tegen woorden waar geen moeite achter zit en ook geen gedachtegang die een interessante dwarsstraat is ingegaan, tegen de grootste bedrijven die er baat bij hebben wanneer kunst tandeloos wordt, tegen een eindeloze en geavanceerde keten van net andere en steeds legere herhalingen.

De komende tijd zal kunstmatige intelligentie haar greep alleen maar verstevigen, zeker als regelgeving blijft ontbreken. Dan wordt er dus nog meer AI-meuk de wereld in geduwd – dichtgeslibde aders in een volgestouwd lichaam, dat toch steeds nieuwe maaltijden krijgt toegediend. En taal werkt besmettelijk, dus steeds meer mensen zullen

ChatGPT-zinnen als min of meer normaal gaan beschouwen of zelfs nadoen – nu al verdenk ik enkele krantencolumnisten daarvan, wellicht laten ze hun werk doodleuk door kunstmatige intelligentie schrijven. De AI-kopieën zullen ondertussen steeds natuurgetrouwer overkomen, maar in de strakheid zit iets dodelijk saais, en het blijven reproducties van woorden die al rondzingen, replica's die de journalistiek en literatuur als we niet oppassen steeds meer naar een betekenisloze echokamer duwen, waar in het ergste geval bijna geen mens meer aan te pas zal komen, en vervolgens amper nog iemand naar wil omkijken.

Maar hoe fatalistisch dat ook klinkt, het volgende valt eveneens onmogelijk te ontkennen: niemand weet exact hoe dit verdergaat. Ja, er gebeurt nu dagelijks doelbewust eindeloos veel verwerpelijks en grotesks dat leidt tot massale gaarheid, maar het blijft gissen wat daar straks uit voortvloeit.

Waarom te midden van dit alles nog schrijven, is een vraag die steeds vaker opdoemt, en die een mondige student me tijdens een van mijn laatste VU-colleges stelt. Ik kan daar geen logisch antwoord op geven. Goed, ik noemde de vreugde en ijdelheid al, en die spreek ik ook hardop uit. Maar toch: er zijn ijdelere bezigheden te bedenken, met meer publiek en minder inspanning, met een snellere en concrete adrenalinekick tot gevolg en eventueel meer maatschappelijk effect. Dus waarom dan elke dag blijven schrijven, is dat onvervalste egotripperij? Zeker in deze chaotische tijden, wat bezielt iemand? Ik heb geen idee. Volgens mij schrijf ik uiteindelijk vooral daarom: omdat ik geen idee heb. Hoe het allemaal zit, hoe de situatie over een week of een jaar zal zijn. En mogelijk schrijf ik omdat

soms een losse alinea of slechts een zin opeens iets ontsluit, iets raakt wat ongrijpbaar is, iets verlicht of onvoorzien vat.

Als ik diep vanbinnen werkelijk meende dat kunstmatige intelligentie het einde van kunst zou inluiden en de schrijver overbodig zou maken, zou ik de rol van Vrije Schrijver nooit hebben aangenomen of collegezalen zijn binnengestapt. Ik zou de studenten vrij hebben gegeven, ik zou de VU-medewerkers niet hebben opgezocht, ik zou niet eindeloos hebben nagedacht over wat de implicaties van AI voor taal zijn, ik zou direct gestopt zijn met mijn werk en een nuttigere bijbaan hebben gezocht. Ik zou niet de moeite hebben genomen deze tekst te schrijven zonder eenmaal ChatGPT te raadplegen.

Misschien, denk ik soms, neemt door alles rondom kunstmatige intelligentie uiteindelijk het verlangen naar rafelige kunst en daarmee naar menselijke inbreng toe: zoekende gedachtes, imperfecte verhalen, boeken met onverklaarbare registerwisselingen en een onaf einde. Misschien zou je straks kunnen stellen dat hierdoor – en dus mede dankzij AI – de auteur weer uit de symbolische dood gaat verrijzen. En ontstaat er zo ook een iets breder besef: net als AI-kunstwerken komen mensen voort uit wat al bestaat, we doen allemaal na wat voor ons is gedaan, maar het feit dat iemand iets op een specifiek moment zegt of doet, iets wat een dag later of eerder al heel anders kan zijn, is altijd een persoonlijke daad van communicatie, voortkomend uit hyperindividuele ervaringen op een specifiek, onherhaalbaar moment.

Iedereen zou op deze plek een ander verhaal vertellen dan ik. Volgende week kan ikzelf al een andere verhande-

ling over deze onderwerpen optuigen. Het heeft jaren geduurd voor ik besepte hoeveel troost daarin besloten ligt, en dat die troost door geen apparaat of algoritme of gekraakte code kan worden nagedaan.

Bronnen

1. <https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/massaal-gebruik-van-ai-is-grote-aanjager-van-de-klimaatcrisis> en <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/05/03/klimaatimpact-chat-gpt-ai/>
2. <https://vu.nl/nl/nieuws/2025/de-verborg-en-co2-en-water-voetafdruk-van-ai>
3. Zhou, Y., & Shen, L. (2024). Processing of misinformation as motivational and cognitive biases. *Frontiers in Psychology*, 15.
4. Thorson, E. (2016). Belief echoes: The persistent effects of corrected misinformation. *Political Communication*, 33(3), 460-480.
5. Clore, G.L., & Huntsinger, J.R. (2007). How emotions inform judgment and regulate thought. *Trends in cognitive sciences*, 11(9), 393-399.
6. Van Huijstee, D., Vermeulen, I., Kerkhof, P., & Droog, E. (2025). Combatting the persuasive effects of misinformation: Forewarning versus debunking revisited. *New Media & Society*, 14614448251359988.
7. <https://www.nature.com/articles/s41598-024-76900-1>

Thomas Heerma van Voss was van mei 2025 tot en met april 2026 Vrije Schrijver van de Vrije Universiteit Amsterdam. In die hoedanigheid schreef hij voor de VU, de VU Faculteit der Geesteswetenschappen en de VUvereniging dit essay.

Vóór Menselijke moeite verschenen als VU-geschenk:

- Abdelkader Benali, De soefi (2007, verhaal)
- Marcel Möring, Een lange weg (2008, essay)
- Christine Otten, Een echt verhaal (2009, verhaal)
- Renate Dorrestein, Pas goed op jezelf (2010, verhaal)
- Ronald Giphart, De wake (2011, verhaal)
- Kristien Hemmerechts, Uitgespuwd (2013, verhaal)
- P.F. Thomèse, De werkelijkheidsverbeteraar (2014, lezingen)
- Joost de Vries, Geometrie (2015, verhaal)
- Niña Weijers, Hoe het licht binnenvalt (2016, essay en drie columns)
- Ernest van der Kwast, Jouw toekomst is mijn toekomst (2017, vier portretten van vluchtelingen)
- Bas Heijne, Vrijheid, gelijkheid, broederschap (2018, essay)
- Annelies Verbeke, De taal van de wereld (2019, essay)
- Arnon Grunberg, Blinde gehoorzaamheid (2020, essay)
- Maxim Februari, Campusroman (2021, essay)
- Babs Gons, Ik draag mijn tong in mijn borst (2022, essay)
- Gustaaf Peek, Kiemen (2023, essay)
- Désanne van Brederode, Geen woorden voor (2025, essay)

Amsterdam, mei 2026

‘En zo stromen websites en tijdschriftenpagina’s vol met aangellengde waarheden en overtuigend gebrachte verzinsels waar niemand helemaal verantwoordelijk voor is en die niemand helemaal overziet. In zekere zin zijn het allemaal verkapte vormen van plagiaat, al die opgeknipte citaten zonder bronvermelding, die verdraaiingen van verdraaiingen, echo’s van echo’s, steeds minder duidelijk herleidbaar tot een kern of een persoon.’

Thomas Heerma van Voss is romanschrijver en essayist. Daarnaast publiceert hij non-fictie in onder andere De Groene Amsterdammer en Trouw. Hij schreef *Menselijke moeite* als Vrije Schrijver aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

